

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ім. І. ФРАНКА

На правах рукопису

Ржевська Ніна Федорівна

ГУМАНІСТИЧНИЙ ІДЕАЛ В ПОЛІТИЧНІЙ ДУМЦІ УКРАЇНИ
В ПЕРІОД ВІДРОДЖЕННЯ /КІНЕЦЬ ХУІ-ПОЧ. ХУІІ СТ./

Спеціальність 23.00.01 - теорія та історія політичної
науки

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття вченого ступеня
кандидата політичних наук

Л Ъ В І В - 1994

00778403 (Т)

Робота виконана на кафедрі
Львівського державного університету ім. І.Франка

- Наук. керівник - доктор Історичних наук, професор,
академік Української академії
політичних наук
Семків О.І.
- Офіційні опоненти - доктор філософських наук, завідувач
сектором філософії та культури
Інституту українознавства НАН України
Кашуба М.В.
кандидат філософських наук, доцент
Захара І.С.

Провідна організація - Київський державний університет
ім. Т.Шевченка

Захист відбудеться 24 листопада 1994 року о 15 год.30 хв.
на засіданні спеціалізованої вченої ради К 04.04.04 у
Львівському державному університеті ім. І.Франка
/290602, м.Львів, вул.Університетська, 1/

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці
Львівського державного університету ім. І.Франка
/м.Львів, вул.Драгоманова, 5/

Автореферат розісланий " " "

1994 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Світа Г.М.

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

AB-31.127

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Сучасна епоха є переломною в суспільно-політичному устрої українського суспільства. Вона пов'язана з суперечливими процесами в духовній сфері, зміною непорушних, на перший погляд, життєвих парадигм, крахом впливових в минулому ідеологій, утвердженням загальнодемократичних ідей та загальнолюдських норм. Оскільки йдеться про політичні проблеми України, то в загальному аспекті розуміється державотворення, а в більш вузькому – формування політичної системи плюралістичного суспільства, яке можливе тільки за умови високого рівня політичної культури народу. Саме вона містить у собі комплекс загальнозначимих для суспільства ідеалів, що становлять гуманістичний ідеал людської діяльності, зокрема політичної. Завдяки його практичному застосуванню відбувається процес розширення простору для втілення в життя загальнодемократичних ідей та норм, які зумовлюють політичну діяльність. Її гуманізація значною мірою залежить від тлумачення гуманістичного ідеалу та його усвідомлення політичною думкою.

Характер гуманістичного ідеалу, міра його втілення в політичну практику є критерієм розвитку суспільства, стану його політичної культури, умовою виникнення демократичної національної держави. Саме тому питання вивчення особливостей формування та функціонування гуманістичного ідеалу в житті суспільства є актуальним, особливо в умовах ренесансу.

Гуманістичний ідеал політичного розвитку суспільства має універсальний характер. Він виступає найважливішою детермінантою прогресу всього людства. Своєю чергою це не суперечить неминучості досить істотної специфіки політичного життя кожного народу. Дослідження процесу розвитку гуманістичного ідеалу в суспільно-політичній думці періоду українського Відродження дає змогу отримати цікаві розробки з питань вітчизняної традиції формування громадянського суспільства, свободи совісті, піднесення національної свідомості, а також національної освіти. Вивчення проблеми розвитку української політичної думки на різних етапах – одна із найважливіших умов дослідницьких пошуків, розробки самобутніх і конструктивних рішень нинішніх проблем українського суспільства.

Актуальність теми дисертаційного дослідження зумовлюється ще й тим, що протягом тривалого періоду Україна не мала власної державності. Ідеологи колишньої радянської імперії намагалися знеславити все, що надавало силу національному організмові. У цьому зв'язку стає проблема зняття рабського тавра з колишніх чеснот, вартостей, наповнення їх традиційним змістом, створення ідеалу нового суспільства та суспільної організації.

З огляду на зазначене вище однією з цікавих і недостатньо вивчених саме в політичному аспекті є переломна епоха в історії України, хронологічні рамки якої охоплюють кінець XVI - першу третину XVII ст. Цей період називають епохою українського Ренесансу. Відчувши на собі значний вплив західноєвропейського Відродження, він мав яскраво виражений національний характер, що виявилось насамперед в особливостях процесу формування і розвитку гуманістичного ідеалу як символу політичної діяльності.

Стан розробки проблеми. Поняття "ідеал", "гуманістичний ідеал" належать до найдавніших понять міфологічної, релігійної, філософської і значною мірою політичної свідомості різних народів. У різноманітних модифікаціях ці поняття є найважливішими світоглядними категоріями людського мислення, зокрема політичного, і перших державоутворень найдавніших часів.

Категорія ідеалу виникла як продукт людського мислення і ґрунтується на його законах. Найповніше вона відображена в точних науках. Математичний ідеал, наприклад, був сформульований ще в глибоку давнину. А формування ідеалу, що відповідає соціально-політичним процесам, які на відміну від математичних мають континуальний характер, виявилось складнішим завданням. Лише Платон вперше встановив категорію ідеалу. Беручи за основу теорію природного права, він стверджував, що ідеал - це моральність, яка бере свій початок у момент оволодіння людиною істини. Проте природа грецької моральності, з якої виходив ідеал Платона не давала змоги пов'язати ідеал з політичною практикою.

Український Ренесанс, маючи в своїй основі вітчизняні особливості становлення гуманістичного ідеалу в політичній думці, породив плеяду дослідників цієї проблеми. Це діячі Острозького культурно-освітнього центру /Г.Смотрицький, В.Суразький, Х.Філалет, К.Острозький/. З цим періодом тісно пов'язана полемічна ді-

льність І.Вишенського. Вагомий внесок у формування гуманістичних традицій політичного життя України зробили представники православних братств /М.Смотрицький, К.-Т.Ставровецький, брати ЗизаніУ/.¹

Проблема гуманістичного Ідеалу, її різноманітні аспекти посідає чільне місце у науковій літературі, в працях мислителів різних напрямів. Так, при дослідженні проблеми ми апелюємо до точок зору представників німецької класичної філософії І.Канта, Г.Гегеля,² представників західної соціології М.Вебера, П.Сорокіна та Р.Арона³ про гуманізуючий морально-етичний вплив суспільства на його політичне життя. Початок ХХ ст. ознаменувався виходом у світ праць представника феноменологічної соціології Е.Гуссерля та представника екзистенціалізму М.Хайдеггера,⁴ у яких проаналізовані проблеми загальнолюдського, загальнозначимого гуманізму.

Проблема становлення гуманістичного Ідеалу в світовій політичній думці досліджувалася такими вченими як Е.Шюре, Е.Ренан, Ф.Фаррар, А.-Дж.Тойнбі, Ф.Ніцше, А.Швейцер.⁵

---

1. С м о т р и ц к и й І. Г. Ключ царства небесного и наши христианские духовные власти нерешимый узел.- Острог, 1587; С у р а з ь к и й В. Книжца о единой истинной православной вере.- Острог, 1586; Ф и л а л е т Хр. Апокрисис // Памятки полемической литературы.- Спб., 1882.- Кн.2; З и з а н и й Л. Катахезис.- Гродно, 1733; З и з а н и й С. Казанье святого Кирилла ... о антихристе и знаках его з розширенням науки против ересей разных.- Вильно, 1596; С т а в р о в е ц к и й К.-Т. Зерцало бого-словии.- Почаев, 1618; В и ш е н с ь к и й І. Книжци // Твори.- К., 1959.

2. К а н т И. К вечному миру // Сочинения в 6 т.- М., 1966. Т.6; Г е г е л ь Г.-В.-Ф. Философия права.- М., 1990.

3. В е б е р М. Протестантская этика и дух капитализма // Избранные произведения.- М., 1990; С о р о к и н П. Нормативная ли наука этика и может ли она ею быть? // Этическая мысль 1990.- М., 1990; А р о н Р. Этапы развития социологической мысли.- М., 1993.

4. Г у с с е р л ь Э. Кризис европейского человечества и философия // Вопросы философии.- #3.- 1986; Х а й д е г г е р М. Письмо о гуманизме // Проблема человека в западной философии.- М., 1988.

5. Ш ю р е Е. Великие Посвященные.- М., 1991; Р е н а н Э. Жизнь Иисуса.- К., 1991; Ф а р р а р Э. Жизнь Иисуса.- М., 1991; Т о й н б и А.-Дж. Постыжение истории.- М., 1991; Н и ц ш е Ф. Человеческое слишком человеческое: Книга для свободных умов // Сочинения в 2 т.- М., 1990.- Т.1; Ш в е й ц е р А. Благоговение перед жизнью.- М., 1992.

Питання становлення гуманізму як процесу, що має загально-людський характер, висвітлені в працях відомих російських філософів Г.Флоровського, П.Новгородцева, М.Бердяєва.⁶

Становлення гуманізму української національної ідеї глибоко досліджено українськими істориками М.Костомаровим, І.Франком, В.Щуратом, Хв.Титовим.⁷ Проблеми практичного застосування гуманістичного ідеалу, його впливу на суспільний розвиток висвітлені в працях Д.Чижевського, М.Грушевського, В.Липинського, Д.Донцова.⁸

Тема українського Відродження, у якій центральне місце посідають питання гуманізації та секуляризації суспільних процесів, була розглянута українськими вченими у період панування тоталітарної системи в колишньому СРСР. Незважаючи на зусилля Росії високо тримати ідеї панівної нації, вони досліджували проблеми формування вітчизняних ідеалів людської діяльності / В.Горський, Л.Соловей, А.Яценко, В.Шинкарук та ін./⁹

Історичний аспект досліджуваної проблеми міститься в працях відомих українських учених-медієвістів: О.Компан, П.Яременка,

---

6. Флоровский Г. Пути русского богословия. - Париж, 1958; Новгородцев П. Об общественном идеале. - М., 1991; Бердяев Н. Смысл истории: Опыт человеческой судьбы. - Париж, 1969.

7. Костомаров Н. Исторические произведения. - К., 1989; Франко І. Поза межами можливого // Вивід прав України. - Львів, 1990; Щурат В. Українські жерела до історії філософії: Історично-філософський начерк. - Львів, 1908; Хв. Титов Матеріали для історії книжної справи на Україні в XVI-XVII вв. - К., 1924.

8. Чижевський Д. Ренесанс та Реформація в історії української літератури. - Нью-Йорк, 1956; Грушевський М. Історія України-Руси. В 11 т., 12 кн. - К., 1991. - Т.1; Липинський В. Листи до братів-хліборобів. - Відень, 1927; Донцов Д. Дух нашої довшини. - Дрогобич, 1991.

9. Горський В. Историко-философское истолкование текста. - К., 1981; Соловей Л. Практическая природа идеалов познавательной деятельности. - М., 1986; Шинкарук В. Яценко А. Гуманизм диалектико-материалистического мировоззрения. - К., 1984.

Я.Кіся, З.Хижняк, В.Шевчука.¹⁰

Визначенню філософського підґрунтя українського Ренесансу, розкриттю специфіки сформованого в Україні комплексу ренесансно-гуманістичних ідей присвячені праці Я.Ісаєвича, А.Пашука, М.Калуби, І.Захари, І.Паславського. Широко відомими є дослідження В.Нічик, Я.Стратій, В.Литвинова, у яких висвітлюються проблеми гуманізму та реформації в Україні в широкому контексті східнослов'янських культур.¹¹

Реалізуючи задум цього дослідження, ми спиралися на той підхід до вивчення проблеми історії політичної думки, який міститься в підручнику політології за редакцією академіка О.І.Семківа. Тут вперше в українській політичній науці розкрито специфіка гуманістичної традиції як суттєвої риси політичних концепцій, що склалися в Україні і стала істотним внеском у розвиток загальнолюдських гуманістичних вартостей.

Отже, чимало аспектів проблеми формування і функціонування гуманістичного ідеалу досліджувалися науковцями. Проте проблема висвітлювалася здебільшого з історичної і філософської точок зору, політичний аспект її, як правило, залишався поза увагою.

Період українського Ренесансу, формування гуманістичного ідеалу його суспільного розвитку вивчався тільки на тлі Росії, цілком без урахування національних традицій та особливостей.

Поверхово досліджена проблема взаємозв'язку та взаємних впливів українського і західноєвропейського Відродження. На більшості праць, що стосуються досліджуваної проблеми, лежить відбиток старої методології.

---

10. Компан О. Міста України в другій половині XVII ст. - К., 1963; Яременко П. Хто був автором "Апокрисиса"? - Львів, 1958; Кісь Я. Промисловість Львова у період феодалізму /XVII-XIX ст./ - Львів, 1986; Хижняк З. Києво-Могилянська академія. - К., 1981; Шевчук В. Відродження і Реформація в українській культурі /XV-XVII століть // Філософська і соціологічна думка. - 1989. - №4.

11. Ісаєвич Я. Братства та їх роль у розвитку української культури XVII-XVIII ст. - К., 1966; Пашук А. Іван Вишенський - мислитель і борць. - Львів, 1990; Калуба М. Реформаційні ідеї в діяльності братств на Україні /XVI-XVII ст./ // Секуляризація духовного життя на Україні в епоху гуманізму і Реформації. - К., 1991; Філософія Відродження на Україні / За ред. М.Калуби. - К., 1990; Захара І. Борьба ідей в філософській мислі на Україні на рубежі XVII-XVIII вв. - К., 1982; Нічик В., Литвинов В., Стратій Я. Гуманістичні та реформаційні ідеї на Україні. - К., 1991.

Крім цього, не приділялася увага фактові неперервності процесу формування і розвитку національного гуманістичного Ідеалу, неперервності української національної традиції. Саме існування перелічених вище проблем вплинуло на формування мети та завдань дисертаційного дослідження.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є аналіз процесу формування і втілення гуманістичного Ідеалу, його символу /правової національної держави/ в політичній думці України кінця ХУІ-початку ХУІІ ст. Виходячи з цього, в дисертаційному дослідженні сформульовані такі завдання:

- розглядаючи історію зародження, формування та втілення гуманістичного Ідеалу в світовій політичній думці, проаналізувати основні етапи цього процесу;

- на основі історичного аналізу показати, що рівень втілення гуманістичного Ідеалу в політичній думці визначає рівень розвитку політичної культури суспільства;

- проаналізувати період українського Ренесансу і на основі цього визначити особливості становлення гуманістичного ідеалу, його тогочасного політичного символу;

- розкрити роль і місце Острозького культурно-освітнього центру в створенні системи національної освіти, формуванні української політичної еліти;

- показати особливості суперечностей української традиції втілення гуманістичного Ідеалу в політичній думці на прикладі політичної спадщини І.Вишенського;

- виходячи з національних гуманістичних традицій, що лежать в основі формування православних братств, висвітлити їх активну діяльність у справі українського національного відродження, державотворчих процесів, формування політичної та громадянської культури;

- на основі історико-політичного аналізу показати неперервність і потенційні можливості процесу формування й розвитку гуманістичних та культурних традицій українського народу.

Теоретичною і методологічною основою дисертаційного дослідження слугують принципи, вироблені світовою політичною та філо-

софськов думкою. Такими принципами є взаємозв'язок загального, особливого і специфічного, єдність логічного й історичного, конкретний аналіз визначеного явища в певних умовах, а також принцип адекватної інтерпретації тексту. Щоб цілісно висвітлити тему дослідження в загальнотеоретичному аспекті, ми зверталися до фундаментальних положень не тільки політології та філософії, а й соціології, точних наук /зокрема, математики/.

В дисертації автор користувався історичним, порівняльним та системним методом.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає у тому, що вперше в Україні на основі аналізу світових та національних гуманістичних традицій показано шляхи формування українського гуманістичного ідеалу суспільно-політичного розвитку в період вітчизняного Ренесансу, розкрито вплив цього процесу на державотворення; цим самим підтверджено положення про неперервність української культури протягом усієї історії, навіть у періоди бездержавності.

Новими, на нашу думку, є:

- власне визначення особливостей українського періоду Відродження, що хронологічно не збігається з європейським, проте був його логічним продовженням завдяки економічній та духовній єдності європейських народів та особливостям формування вітчизняного гуманістичного ідеалу;

- підхід до питання державотворення в українській політичній думці ренесансного періоду з позиції поєднання теологічних та природних теорій походження держави; це поєднання приводить до відтворення в політичній практиці всіх національних особливостей;

- висновок про те, що при відсутності власної державності православна церква брала на себе роль політичного інституту; це виявилось насамперед у формуванні братств, які в свідченні політичної творчості українського народу, створенні системи національної освіти, яка виховує національну походженням і моральними якостями еліту українського суспільства;

- положення про те, що відродження як процес спрямовується на досягнення стану гармонійної рівноваги між моральністю ціле-

покладання та раціональністю реального втілення мети, досягнути яку можна за умови створення автоколивального контура - "політичного годинника", що функціонує завдяки існуванню центра рівноваги - свідомого своєї свободи суб'єкта політичної діяльності;

- точка зору, що національне відродження стає можливим завдяки повноті розвитку загальнолюдського Ідеалу, який враховує особливості творчого потенціалу народу;

- визначення правової держави як інтегруючого символу гуманістичного Ідеалу; висновок про взаємозв'язок і взаємний вплив ефективності політичних систем та характеристику втілення в них гуманістичного Ідеалу; твердження, що гуманістичний Ідеал є основою для узгодження всіх типів людської діяльності, в тому числі політичної / завдяки універсальності свого символу/;

- характеристика рівнів розвитку гуманістичного Ідеалу: теологічного, абстрактного, наукового як етапів розвитку політичної думки.

Науково-практичне значення роботи. Положення, обґрунтовані в дисертаційному дослідженні, мають певне значення для поглибленого розуміння політичних процесів, які відбуваються на теренах України. Автор доходить висновку, що проблеми державотворення тут нерозривно пов'язані з питаннями дослідження історії розвитку та становлення національних Ідеалів, що становлять основу цього процесу. Передусім мається на увазі гуманістичний Ідеал суспільно-політичного розвитку, який є загальнозначимим і має своїм найвищим символом правоту національну державу.

Матеріали дисертації можуть використовуватися в навчальному процесі у вузах, технікумах, гімназіях, ліцейх, зокрема при читанні політології, політичної філософії, історії релігій, історії України, використовувалися при читанні спецкурсу з історії політичної думки України і можуть слугувати основою для розробки окремого спецкурсу.

Апробація дослідження. Основні ідеї дисертації обговорювалися на наукових звітних конференціях викладачів Львівського університету /1991, 1992, 1993 рр./, апробовані на республіканських і міжобласних конференціях: "Філософія. Культура. Цивілізація" / Львів, грудень 1991 р./; "Політична думка в Україні: минуле і

сучасність" / Київ, лютий 1993 р./; "Україна на порозі ХХІ століття: незалежність чи колонія?" / Львів, березень 1993 р./; "Українська політологія: проблеми становлення та перспективи розвитку" / Київ, лютий 1994 р./; "Кризове суспільство: соціологія, політика, соціальна психологія /Україна напередодні ХХІ віку/" / Запоріжжя, квітень 1994 р./.

Структура роботи визначається специфікою теми, метою і основними завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку літератури.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У Вступі обгрунтована актуальність обраної теми, охарактеризований стан її розробки, визначені мета і завдання дослідження, названі основні положення, які виносяться на захист, вказані методологічна основа і теоретичні джерела роботи, акцентовано на її практичній значимості.

У першому розділі "Становлення гуманістичного ідеалу на різних етапах суспільно-політичної думки", зокрема у першому параграфі "Гуманістичний ідеал як мета людської діяльності" досліджуються методологічні проблеми функціонування гуманістичного ідеалу як мети людської діяльності, висвітлюється природа гуманістичного ідеалу як символу абсолютного цілепокладання людини в процесі її діяльності, в тому числі політичної.

У центрі уваги людської діяльності перебуває свідомо сформульована мета. Основа її міститься поза сферою діяльності - серед цінностей та ідеалів. За відмінністю природи ідеалів та засобів, якими вони досягаються під час людської діяльності, для їх поєднання використовується символ ідеалу. Таким інтегруючим символом гуманістичного ідеалу стає побудова розвинутої правової держави. Саме вона створює оптимальні умови для розкриття людиною своїх можливостей.

Ідея рівності є загальним вищим принципом регуляції в галузі політики. В практичній діяльності вона набуває вигляду справедливості, мінімальної можливості нерівності, узгоджуючи ідеал та умови його досягнення.

Комплекс алгоритмів такого узгодження, що виникли в процесі поступового вдосконалення людської практики, є втіленим в практиці гуманістичним ідеалом. Він розвивається за законом виключе-

ного четвертого, а об'єктивна реальність, в якій він досягається - за законом виключеного третього.

Нездатність до розмежування цих законів, до побудови узгодженого символу призводить до того, що людина порушує причинно-наслідкові зв'язки, дегуманізуючи свою діяльність. Здатність до такого розмежування в основі має розвинене абстрактне мислення. Він виникає, наприклад, під час поєднання у християнстві греко-римської культури та іудейської моральності.

Вищим здобутком абстрактного мислення є християнська церква, що забезпечує гармонійну рівновагу між раціональністю засобів людської діяльності та моральністю ідеалів, на досягнення яких вона була спрямована. Ця гармонія ґрунтується на усвідомленні людиною своєї самодостатності, активної ролі в процесі досягнення гуманістичного ідеалу в реальній діяльності.

Залучення до греко-римської раціональності християн західного обряду, дало їм змогу вдосконалити характер взаємного спілкування. В політичній системі, створеній на ґрунті цього спілкування, вдалося об'єднати інститут папської влади /моральність/ з владою короля /раціональність/. Умовою такого поєднання стало визнання свободи особи, як тієї основи, завдяки якій досягається гармонія між моральністю і раціональністю.

На основі гуманістичного ідеалу, втіленого в християнстві через політичну систему, стало можливим узгодити всі типи людської діяльності, надати цьому процесові гармонійності. Але разом з цим слід зважити, що раціональна політична діяльність, ядром якої є громадянський гуманізм, може узгоджувати тільки діяльність, що має раціональну природу. Ірраціональній діяльності відповідає абстрактний гуманізм, а її узгодження досягається шляхом деґуманізації політичної діяльності.

Процес людської діяльності тільки тоді має гуманістичний характер, коли в ньому враховується національна традиція, особливості національного менталітету, поєднуються загальнолюдські ідеали з їхніми специфічними національними символами.

Саме таке поєднання з реалією політичного життя кожного окремого народу загальнолюдського в умовах національного відродження має особливе значення як для розуміння самого політичного про-

цесу, так і для його оптимального гуманістичного спрямування. Оптимізація політичної діяльності нації, її модернізація в процесі історичного розвитку, завдяки якій вона виступає не просто етнічною спільністю, а сувереном своєї долі, є сутністю феномена національного відродження.

Національне відродження бездержавних народів належить до категорії рухів, натхнених національною інтелігенцією. Їхня роль в такому випадку зростає безмежно, а самі рухи мають так звані прогресивні стадії.

Національне відродження стає можливим завдяки досягненню такої повноти розвитку загальнолюдського ідеалу, такого його рівня практичного застосування, при якому стає необхідним використання національного символу гуманістичного ідеалу, що враховує особливості творчого політичного потенціалу народу. Придатним до практичного втілення в діяльність людини гуманістичний ідеал стає завдяки своєму багатобачковому розвитку. Логічним продовженням цієї тези є результати дослідження другого параграфу "Основні етапи розвитку гуманістичного ідеалу в світовій політичній думці".

У дисертаційному дослідженні ми виділяємо такі етапи розвитку гуманістичного ідеалу в світовій політичній думці: дохристиянський, який виключає рефлексивний пантеїзм / він прагне з'ясувати свою сутність завдяки здатності оперувати ідеями / і християнський, що ґрунтується на монотеїзмі, який розділяє ідею та матерію і дає змогу відобразити активну роль особистості / Бог стає особистістю /.

Ступінь ефективності політичних систем залежить від характеру втілення в них гуманістичного ідеалу. Аналізуючи етапи цього втілення з точки зору системної епістемології, в дисертації зроблено висновок, що кінцева мета цього процесу - створення політичного ідеалу, який є символом гуманістичного ідеалу. Його потрібно розглядати як особливу сферу духовної культури, яка відрізняється від науки і багатозначних релігійних символів, але такої, що перебуває у взаємозв'язку і з наукою, і з релігією. До того часу, поки політичний ідеал не сформувався у самодостатній символ гуманістичного ідеалу, його розвиток відбувається в межах релігійних символів, більш подібних за своєю природою до міфів - оптимальних

Інформаційно зберігаючих структур.

Вперше гуманістичний Ідеал формується Рамою. Закладається основа ведичної релігії, що втілила в собі два основні гуманістичні принципи - безсмертність душі та потрібність природи Бога і людини. Бог виявляється в людині через свій символ - слово, гуманістичний Ідеал - шляхом любові, через своє втілення в людській діяльності.

До практичного застосування символу гуманістичного Ідеалу вперше підходять жерці Стародавнього Єгипту. Далі, відтворивши обґрунтування гуманістичного Ідеалу Індії та Єгипту, греки привнесли до нього більш чітку Ідею людської свободи. Спочатку Платон, а за ним і Арістотель створили передумови практичного використання гуманістичного Ідеалу в політичній діяльності, сформувавши політичний символ гуманістичного Ідеалу.

Практичне втілення гуманістичного Ідеалу в політичній діяльності стало можливе завдяки розмежуванню /поділу влад/ моральної та раціональної сфер цього процесу. В християнстві особистість здобула можливість набути символічного значення втіленого гуманістичного Ідеалу як абсолютна мета та засіб її досягнення.

Подальший розвиток християнства призвів до розмежування в ньому залежно від засобів досягнення гуманістичного Ідеалу. Відокремлення Риму та виникнення католицизму як відкритої системи, надало йому змогу активно впливати на розвиток гуманістичного Ідеалу, спочатку через Інститут папства, а далі завдяки його реформуванню. Процес набув зворотного характеру: як сам католицизм впливав на розвиток гуманістичного Ідеалу, так і навпаки.

Розвиток католицизму як символу гуманістичного Ідеалу призвів до відокремлення від нього політичного символу, що був синкретично в ньому втілений. Це відокремлення символізувало вчення Н.Макиавеллі, який надав політиці самостійного значення, зробив можливим практичне застосування політичного символу гуманістичного Ідеалу.

Для стабілізації цього процесу необхідно було змінити людську свідомість, що і сталося завдяки вченню М.Лютера. Протестантизм, його етика - це результат розвитку гуманістичного Ідеалу в період Відродження.

Процес розвитку гуманістичного Ідеалу під час Реформації за-

чепив значною мірою Східну Європу, викликав ренесансні процеси серед її народів. Вони за браком часу збігалися з реформаціями. Такий збіг з релігійними особливостями православ'я створив умови розвитку гуманістичного Ідеалу в політичній думці східноєвропейських народів, зокрема в Україні. Особливостям розвитку гуманістичного Ідеалу побудови людського суспільства в період українського Ренесансу присвячений другий розділ дисертаційного дослідження "Розвиток гуманістичного Ідеалу побудови людського суспільства в період українського Відродження".

У першому параграфі другого розділу "Український Ренесанс та особливості становлення гуманістичного Ідеалу в Україні" захищається положення, що Відродження – загальноєвропейська форма, яка значною мірою торкнулася України. Це загальноєвропейський феномен підтримки гармонії рівноваги під час розвитку соціально-політичних систем. Він відбувається за рахунок збільшення уваги до розв'язання питань, пов'язаних з природою особи, яка є рушійною силою цього розвитку. Будучи світоглядно-культурною програмою інтелектуальної європейської еліти свого часу, Відродження готувало ґрунт для практичного втілення гуманістичного Ідеалу. Відновлюючи античність, воно з однаковим довіром ставилося як до поганських, так і до християнських авторів. Тим самим Відродження усувало уявлення про християнство, його церкву та Бога як єдино Істинних. Таке бачення природи ренесансних процесів відкривало широкі можливості для залучення до них і православних народів, зокрема українського.

Особливості становлення гуманістичного Ідеалу в політичній думці України періоду Ренесансу насамперед визначаються особливостями самого періоду Відродження в Україні. Це передусім залучення українського народу до християнства східного обряду. Така візантійська спрямованість у поєднанні з відсутністю в слов'янських народів здатності до абстрактних побудов, стали причиною еретико-міфологічного способу сприйняття ними оточуючого світу. Зокрема саме це робило неможливим практичне використання гуманістичного Ідеалу в політичному житті.

Особливістю українського Відродження є те, що цей період хронологічно збігається з Реформацією, що на відміну від Західної Європи об'єктивно зумовило процес раціоналізації політичної

діяльності, незважаючи на те, що Україна суб'єктивно не була готова до цих процесів.

Наступною особливістю було те, що Україна в період свого Ренесансу не мала власної державності, а перебувала в складі Польщі. Створити відкриту політичну систему національної держави покликана була національна інтелігенція. Її створення тісно пов'язувалося з реформацією православ'я та розвитком на цій основі національної системи освіти.

Процес українського Відродження проходив у період протистояння католицизму, яке супроводжувалося постійними суперечками і гострою полемікою між політичними діями православного і католицького таборів.

Збіг гуманістичних та реформаційних процесів, коли не були вирішені завдання раціонального втілення гуманістичного ідеалу в діяльності, зумовив перевагу реформаційних рухів. Це об'єктивно привело до виникнення в Україні передумов для побудови громадянського суспільства – основи майбутньої національної держави. Цими передумовами були раціональний корпоративний дух міських цехів та висока моральність української селянської сім'ї.

У другому параграфі "Розвиток національного символу гуманістичного ідеалу представниками Острозького культурно-освітнього центру" розкриваються місце та роль представників Острозької академії в процесі розвитку гуманістичного ідеалу та підготовці цього процесу. Це відбувалося під гаслом оновлення релігійної доктрини. В надрах теологічної свідомості на основі ідеї гармонійного поєднання Бога та світу проходило становлення ідеології вільного руху, раціоналізація моральності українського національного ідеалу суспільного розвитку. Острог був першою серйозною спробою побудови національної школи, яка передусім ставила за мету виховання української інтелігенції – творця національного символу гуманістичного ідеалу.

На думку К.Острозького, створення власне українського символу гуманістичного ідеалу повинен був передувати процес переосмислення його раціональної природи в межах цілої православної доктрини, що спиралася на вселенську церкву. Розвиток національного символу, без попередньої реформації православ'я міг набути архаїчних, єретико-радикальних форм.

Також важливий політичний аспект спрямований на розвиток національної освіти та виховання власної української інтелігенції представниками Острозького культурно-освітнього центру /Г.Смотрицький, В.Суразький, Х.Тілалет, Клірик Острозький/. Це мало принципове значення для створення в майбутньому політичного символу гуманістичного Ідеалу, який би синтезував в собі національні особливості демократичного характеру, що від природи властиві українському православ'ю.

Третій параграф "Іван Вишенський - виразник абстрактного гуманізму в українській політичній традиції" присвячений аналізу особливостей розвитку І.Вишенським національного гуманістичного Ідеалу. Політичні погляди полеміста тісно пов'язувалися з його суспільною позицією, що визначалася становищем трудового пригнобленого селянства. Органічно пов'язана з буттям простого народу віра полеміста в народ була не тільки широю, а й не безплідною, бо виповнила його життя діяльністю.

І.Вишенський у своєму вченні відкидає символ гуманістичного Ідеалу. Разом з тим зникає будь-яка необхідність у символах, у будь-якому посередництві між людиною і Богом, зайвими стають будь-яка церковна і державна ієрархія. Автор виступає з позиції, яку з сучасної точки зору можна назвати анархічною, відстоюючи необхідність скасування будь-якої ієрархії. Це стосується і духовенства, незалежно від його конфесійної належності - католицької, уніатської, православної.

У соціальному плані концепція І.Вишенського містила, по суті, вимогу рівності станів, зумовлюючи етикою первісного християнства її плебейсько-радикальний характер.

На відміну від згаданих вище полемістів-раціоналістів І.Вишенський зберігає форму своєї загальної доктрини у пристосуванні до соціально-політичних умов, перетворюючи її для них у щось значиме і суттєве. Цим він прирікає свої побудови на непевність та руйнування під час практичної інтерпретації. Закони розвитку об'єктивної реальності І.Вишенський підмінює законами розвитку думки. На практиці це призводить до того, що "для праведного не існує закону" взагалі.

У зв'язку з цим, надзвичайний релігійний фанатизм І.Вишенського, що не потребує національної ідеї як символу гуманістичного

Ідеалу, подібно до політичного фанатизму, виступає проти всякого державного устрою та законного порядку як таких, що не відповідають безмежності душі. Таким чином відбувається руйнування моральних засад побудови держави та громадянського суспільства.

Зупиняючись на протиставленні своєї доктрини Існуючому ладові феодально-шляхетської Речі Посполитої, полеміст вчиняє подібно до тих, хто вважає, що болюдіє правом у пізнанні, супиняючись на сутності і не переходячи від цього абстрактного до наявного буття. Така позиція І.Вишенського, спрямована на абстрактно-гуманістичне прагнення людини розчинитися у зовнішній силі, створювала умови для виникнення в Україні статичного типу суспільного відтворення. Ця спрямованість його доктрини, на наш погляд, при її переважному поширенні серед українців, зумовила перехід України під вплив Росії, що була саме статичною системою.

Виступаючи проти домінуючої ролі політики в діяльності папа, І.Вишенський тільки об'єктивно стає на бік західноєвропейських реформаторів, хоча і обстоює плебейсько-радикальну вимогу рівності станів. Проте така вимога була природною для української православної доктрини з її старозаповітним демократизмом.

Завдячуючи саме цій природності у розвитку національної традиції, ідеї І.Вишенського набувають гуманістичного забарвлення, хоча і абстрактного за своєю природою. Творчість його стала своєрідним дзеркалом, у якому відбилися протиріччя, що мали місце в українській традиції досягнення гуманістичного ідеалу в період українського Ренесансу.

У четвертому параграфі "Православні братства в Україні та їх роль у формуванні гуманістичного ідеалу" показана роль братств, що виникли як громадські організації українського населення міст для відстоювання станових та національно-культурних інтересів. Саме їх виникнення, можна значною мірою розцінювати, як практичну реалізацію громадянських ідеалів передових верств міського населення. Незважаючи на те, що активність братств була обмежена суспільним ідеалом, який існував у той час в Україні, вони, зберігаючи національні традиції, стали знаменитим прецедентом української суспільно-політичної творчості. Саме це надалі відіграло значну роль у житті і діяльності демократичної козацької держави,

якою була Запорізька Січ.

Виконуючи функції громадських організацій, православні братства зробили вагомий внесок у процес розвитку та формування національного гуманістичного ідеалу. Сам факт їх появи і діяльності був однією з передумов виникнення політичної системи, зародження елементів української державності.

Братства розвивали ідею національної держави, моделюючи в своїй культурно-виховній та організаційно-економічній діяльності функції незалежної України. Від результатів діяльності братських організацій певною мірою залежала доля українського суспільства, яка вирішувалася у боротьбі /протистоянні, полеміці./ з поневолювачами.

У галузі української національної просвіти православні братства зі своїми школами мали на меті виховати й дати освіту національній еліті, яка виступала творцем українського політичного символу гуманістичного ідеалу, невід'ємним елементом політичної культури нації. Провідну роль у цьому процесі зіграли визначні українські діячі того періоду - брати Стефан та Даврентій Зизанії, К.-Т.Ставровецький, М.Смоліцький, Ю.Рогатинець та ін. Саме перші наукові заклади стали основою для створення першого в історії України вищого національного наукового закладу - Києво-Могилянської Академії.

У Висновках дисертаційного дослідження узагальнюються основні положення та даються певні рекомендації.

Показавши шляхи формування та становлення українського гуманістичного ідеалу в період вітчизняного Відродження, розкривши вплив цього процесу на державотворення, в дисертації підтверджено положення про неперервність української культурної традиції та національної історії.

Розвиток політичної науки в певній мірі визначається трьома рівнями символів гуманістичного ідеалу, в яких власне вона і існує. А саме: теологічний, абстрактний і науковий. Це рівні розвитку національної політичної культури. Враховуючи двояку природу самого символу, ми відзначаємо, що ці рівні є водночас і етапами розвитку політичної думки. Обминати будь-який з них неможливо. Також неможливо залишити недорозвиненим попередній етап і перейти до наступного.

Підтвердженням цього положення є сучасна українська політична практика. Саме вона свідчить про неповноту вирішення завдань на всіх етапах розвитку політичної думки, про невирішеність головного питання політичного життя – обґрунтування політичного символу гуманістичного Ідеалу – незалежної української держави, як єдиної умови для повноцінного розвитку нашої нації.

Державний устрій не може бути створений зусиллями волі. Він є результатом усього попереднього розвитку, тому кожен народ має свій власний державний устрій. Бездумне копіювання чужого досвіду, у тому числі західного, на нашу думку, є помилкою. Необхідно створювати таку державу, яка б увібрала кращі риси ліберальних демократій Заходу, але разом з тим, відповідала б національним особливостям. Ми відстоюємо тезу, що використання кращих традицій у політичному житті є запорукою стабільності будь-якої держави й нинішньої України також.

Період українського Відродження ХVІ–ХVІІ ст. є актуальним не тільки в історичному плані, а й у плані створення універсальної методології для вивчення процесу формування вітчизняної політичної думки, особливостей національного політичного символу гуманістичного Ідеалу.

Основні положення дисертації викладені в таких публікаціях:

1. Особенности развития гуманистических традиций в общественно-политической мысли Украины в период Возрождения. – Львов, 1991. – 25 с. Рукоп. деп. в ИНИОН АН СССР, №45947 от 20.01.92.
2. До питання про роль православних братств як громадських організацій в період Відродження в Україні. – Львів, 1993. – 15 с. Рукоп. деп. в ДНТБ України, №2430-Ук-93 від 15.12.93.
3. Гуманізм періоду Відродження на Україні та його вплив на розвиток сучасної суспільно-політичної думки // Філософія. Культура. Цивілізація: Тези доп. наук.-практ. конф. 12-13 грудня 1991. – Львів, 1991. – Ч.2. – С.84-85 /у співавт./
4. Роль православних братств як громадських організацій в період Відродження на Україні // Політична думка в Україні: минуле і сучасність: Матер. Всеукр. наук.-метод. конф. 1-4 лютого 1993. – Київ, 1993. – Ч.1. – С.68-76.
5. Співвідношення національної свідомості і національного бачення світу // Україна на порозі ХХІ сторіччя: незалежність чи ко-

ловія?: Тези доп. наук.-практ. конф. березень 1993 // Державність.-1994.-№1-2.-С.44.

Ржевская Н.Ф. Гуманистический идеал в политической мысли Украины в период Возрождения /конец XVI - нач. XVII века/.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук по специальности 23.00.01 - теория и история политической науки. Львовский государственный университет. Львов, 1994.

Защищается рукопись, которая содержит исследование процесса формирования и функционирования гуманистического идеала в политической мысли Украины в период Ренессанса. В результате исследования установлена закономерность непрерывности в культурной и политической традиции украинского народа; сформулирована общезначимость гуманистического идеала, которая детерминируется универсальностью его символа - правового государства.

Rzhevskaya N.F. Humanistic ideal in the political mind of Ukraine in period of Renaissance /finish XVI - beginning XVII century/.

The dissertation paper is submitted in fulfillment of the requirements for the degree candidate in political sciences in speciality 23.00.01 - Theory and history of the political science. Lviv State University. Lviv, 1994.

Submitted paper contains the research of the process of forming and functioning of the humanistic ideal in political mind of Ukraine in period of Renaissance. The result of the research is determining of the rule of continuousness in the cultural and political tradition of Ukrainian people; the global importance of humanistic ideal is formulated, it is determined by its symbol - a law-based state.

Ключові слова: ідеал, гуманістичний ідеал, Відродження, правова держава, символ.

Підписано до друку 17.10.94. Формат 60x84/16. Папір друк. № 1.
Друк офсет. Умовн. друк. арк. 1,8. Умовн. фарб. відб. 1,8.
Спл.-мід. арк. 1,6. Тираж 100. Зам. 362.
Маминно-офсетна лабораторія Львівського державного
університету. 290602. Львів, вул. Університетська, 1.

0150414

AB 31.127

AB 31.127